

Ю.С. Воржева
Українська академія друкарства

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ТЕКСТУ

Сприймання тексту – складний процес. На ефективність сприймання впливає не тільки лексична і візуальна структура слова, не тільки змістові, але і формально-структурні ознаки тексту.

Interpret text is a complex process. Performance affects not only the lexical perception and visual structure of words, not only content but also formally-structural features of the text.

Вступ

Перш ніж виділяти психологічні особливості сприймання тексту, зупинимось на двох основних поняттях: «текст» і «сприймання». Слово «текст» (лат. textus) означає тканина, сплетіння, з'єднання. У психології текст визначається як – витвір розмовно-розумового процесу: завершений, об'єктивований у вигляді письмового документу, оброблений у відповідності з типом цього документу, що складається з назви (заголовку) і ряду особливих одиниць (над фразових одиниць), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку і має визначену цілеспрямованість і прагматичну установку [1]. Сприймання це цілісне відображення предметів та явищ дійсності при їх безпосередній дії на органи чуття в даний момент.

Сприймання тексту

Сприймання тексту це процес і результат розмовно-розумової діяльності людини. Вивчення взаємодії читача і тексту йде в декількох напрямках. До першого напрямку відносяться аналіз граматичної і змістовної побудови тексту, а також сприймання тексту безвідносно до реципієнта. У другому напрямку вивчаються особливості сприймання тексту в рамках аналізу формальної і концептуальної побудови тексту. Третій напрямок орієнтований на індивідуальні особливості сприймання окремими реципієнтами.

Сприймання тексту відбувається на декількох рівнях: спочатку читач сприймає знакову форму тексту, потім переходить до рівня розуміння сенсу висловлювання, а від нього – до рівня сприймання тексту як цілісної структури.

Історія вивчення процесів зорового сприймання досить довга, але ще й сьогодні наука не розгадала усіх таємниць. Як же відбувається сприймання тексту зором і передача його в мозок?

Тут можна виділити два основних етапи: первинне сприймання тексту очима та його обробка. Як показують дослідження, при читанні очі людини знаходяться тільки в одному з двох станів: в стані фіксації (зупинка) або зміні точок фіксації (рух).

Сприймання тексту відбувається тільки в момент зупинки, або фіксації ока. Зорові фіксації дуже мінливі по тривалості і в значній мірі залежать від

об'єкту спостереження, його відомості, мети і цінності об'єкту сприймання з точки зору спостерігача.

Рух очей при читанні людина не усвідомлює. Одна з причин цього – відсутність так званого усвідомленого, довільного кінестетичного зворотного зв'язку, за допомогою якого в мозок передаються повідомлення про мікрорухи очей. Людина дізнається про напрямок свого погляду не в результаті рухів, що здійснюються очима, а лише за положенням об'єктів які спостерігаються.

Дивлячись на деякий об'єкт око здійснює по його контуру регулярні стрибки з частотою 2-5 разів в секунду. Існує три види мікрорухів: дрейф (хвилясті лінії) – від центру; швидкі стрибки (прямі відрізки) – назад до центру; високочастотний тремор, що накладається на основний дрейф [4].

Прочитавши книгу або статтю, ми можемо розповісти про зміст, але ніколи не знаємо яким чином погляд переміщувався в процесі читання, де і як довго він робив зупинки. Більшість людей думає, що в процесі читання їх око рівномірно рухається вздовж рядка. Насправді це не так. При читанні очі здійснюють стрибкоподібні рухи, зупиняючись тільки в 2-3 місцях кожного рядка. Крім того, зоровий аналізатор витягає з будь якого зображення, тексту тільки інформативну частину. Виділяють чотири основних навички обробки текстової інформації при читанні, що відображає кваліфікацію читача:

Читання по буквах – обробляється кожна буква окремо, так читають малограмотні люди.

Складове читання – текст читається по складах, як в першому класі.

Читання по словах – текст читається шляхом проглядання тільки частини слова, а потім антиципуються. Звичайно продивляється лише перший склад слова і перші букви другого слова, решта частина даного фрагменту тексту (пари слів) відгадуються з великою ступеню вірогідності. Ця навичка можлива при високій читацькій кваліфікації, великому об'ємі знань і добрій зоровій пам'яті. Доведено, що так читає більшість дорослих людей.

Читання поняттями – в тексті виділяються тільки ключові слова і констатуються смислові ряди, а потім думка читача синтезується на їх основі. Таке читання характерне для людей з високою читацькою кваліфікацією, що мають певні навички, великий обсяг знань, відмінну пам'ять і вміють генерувати тексти.

Антиципація – це передбачення логічної побудови тексту. Як правило, відбувається без аналізу усіх слів тексту. Встановлено, що дорослий читач, що володіє навичками зрілого читання, антиципує загальну тему, наприклад «сум», «тривога», «радість» і т.д. Потім по ходу читання, за рахунок конкретизації змісту виявляється підтема, яку читач визначає як «тривога за ...», або «радість...» В подальшому у свідомості народжується власне текст такий, як його побачив читач.

Як відмічають лінгвісти, при аналізі текстів і їх сприйманні велику роль відіграє так званий ефект клішування, або ефект газетних штамів. Уміння стереотипно реагувати на стереотипні текстові стимули реально, воно свідчить про наявність в пам'яті дійсно готових словосполучень не тільки у професійних працівників преси, але і у постійних читачів газет та журналів.

Вплив поліграфічного оформлення на сприймання тексту

Зв'язок різних елементів тексту в ціле при його сприйманні відбувається в результаті послідовного переміщення уваги від одного відносно закінченого елементу до іншого. Різницю у сприйманні тексту більшість дослідників пояснюють різними особливостями реципієнтів: фізіологічними, індивідуально-психологічними, віковими, соціально історичними.

На ефективність сприймання впливає не тільки лексична і візуальна структура слова, ефективність сприймання слова погіршується при збільшенні кількості букв які його складають. Але не тільки змістові, але і формально-структурні ознаки тексту (такі як підзаголовки, адекватний поділ на абзаци, поділ тексту на розділи, параграфи тощо) забезпечують найбільш ефективне сприймання тексту.

Абзаци, параграфи, розділи грають «роль» розривів сприймання, які необхідні для фіксації прочитаного, формування нейронних доріжок читача, акцентування на головному і виділення додаткового, що розширює або уточнює текст. Графіка параграфа апелює до образної частини мозку доповнює текст асоціативними, чуттєво-орієнтованими зв'язками [3]. Було помічено, що шрифтові виділення (підкреслювання, виділення курсивом або жирним шрифтом, великими буквами) рідко сприяють полегшенню сприймання тексту. Навпаки, використання малюнків та фотографій, що включені в семантичну структуру тексту, мають позитивний ефект.

При виборі шрифту на допомогу дизайнерам приходять психологи, що вивчають особливості сприймання. На думку психологів кожен тип шрифту несе свою психологічну інформацію. Наприклад, строгі квадратні шрифти створюють враження стабільності, важливості, авторитетності думки. Прямі шрифти, витягнуті по вертикалі формують спокійний, діловий настрій і ніби пропонують обдумати написане. Це нейтральний, практично універсальний тип шрифтів. Їх добре використовувати коли треба передати відчуття комфорту, надійності, впевненості.

Нахилені шрифти, особливо з насічками та віньєтками передають відчуття краси, легкості, витонченості. Взагалі будь-який шрифт набраний курсивом, психологічно «полегшує» інформацію, вона сприймається як менш важлива. Тому у видавничій справі курсив часто використовується для виділення приміток. Хоч як парадоксально звучить ця тема, але психологи і графологи стверджують, що за допомогою правильного підбору шрифтів, можна передати, задати загальний настрій при читанні тексту. Якщо прийняти до уваги, що форми (геометричні) мають деякий психологічний та емоційний вплив на людину, то таке твердження має свої підстави. Відомо, що різні шрифти мають різне написання, розмір. Відповідно слово, набране одним шрифтом, буде суттєво відрізнятись за формою від цього ж слова яке набране іншим шрифтом. Людське око сприймає не окремі літери, а групи літер або слів. Ця властивість ока, охоплювати групи літер, їх форму, а також деяку довжину рядків є фактором, що прискорює або сповільнює темп читання. Тому, крім малюнка шрифту не менш важливо правильно підібрати його розмір, відстань між літерами, рядками, довжину рядків і розташування тексту на аркуші друкованої продукції. Розмір шрифту відіграє важливу роль у створенні ефекту. Часто відносно малий шрифт (наприклад 10-11 пунктів) створює відчуття більшої довіри і важливості інформації. Прямолинійні, строгі

шрифти, з «машинними», «технічними» якостями, привабливі для чоловіків, а жінки краще сприймають більш округлі шрифти з вираженими «хвостиками». Шрифти рукописного стилю – це спроба передати дружність та близькість стосунків.

Якщо треба зробити акцент на ключовому слові, необов'язково виділяти його жирним шрифтом і писати червоними буквами. В розмові психологи роблять акцент на потрібних словах трохи подовжуючи перед ними паузи, вимовляють слова трохи повільніше і голосніше. На слух сприйняти це практично неможливо, але мозок реагує дуже чітко. В тексті такого ефекту можна досягти більшими відступами між звичними словами і ключовими, також можна збільшити міжлітерну відстань в ключовому слові, мозок це відразу помітить, а око – ні. Але якщо робити такі виділення, то не рекомендується розтягувати текст по всій довжині сторінки, це буде виглядати неакуратно, читати текст з нерівномірними пробілами буде помітно важче, а половина ефекту пропаде.

Сприймання тексту – складний процес, в його організації відіграють роль компоненти спеціально спрямовані на адресата, на побудову його діяльності по інтерпретації. Ці компоненти органічно притаманні твору, за ними в процесі його існування закріпилась роль – бути тим фактором, який відповідає за зв'язок з реципієнтом. Мова йде про заголовочний комплекс твору, або окремий заголовок.

Заголовочний комплект – це підсистема всередині текстової системи, що складається з елементів, які знаходяться всередині тексту. Заголовочний ансамбль включає в себе заголовки, рубрики, підзаголовки, вставки, анонси. Це так звані висунуті елементи, вони об'єднані тим, що будучи пов'язані з основним текстом по змісту, в структурно-розмовному плані зберігають деяку самостійність, відокремленість від тексту [5].

Заголовки різних типів (окремих текстів, внутрішні заголовки) передають зміст в скомпресованій, стислій формі. Це явище знаходить пояснення в психологічних закономірностях сприймання. Психологи виявили, що у сприйманні реципієнта існує механізм, який реконструює структуру великого текстового масиву на матеріалі невеликого тексту. Цей механізм дозволяє читачу, який сприймає невеликий по обсягу текст, формувати уявлення про його структуру так, що вона переноситься на структуру і характеристики великого тексту. Таке явище можливе завдяки існуванню механізму інтер- та інтрасенсорного переносу, що забезпечує передбачення інформації яка поступає в процесі інтеріоризації зовнішніх розмовних дій.

Наступний крок – витягування з пам'яті читача моделей на основі заголовку який був сприйнятий. Назва тексту може пожвавити фонові знання читача. В різних індивідів виникає різний комунікативний контекст, на фоні якого сприймається заголовочний ансамбль тексту. Заголовок активізує оціночний фон, що передує сприйманню тексту.

Висновок

До універсальних правил написання текстів, які легко будуть сприйматись читачами відносяться:

- простота речень. В одному реченні – один образ або одна ідея. Речення повинні бути тільки трохи більшими ніж підмет присудок і додаток. Короткі

речення забезпечують витонченість і швидкість викладення історії Вони допомагають досягти ясності. Так, речення довжиною 8 слів і менше читаються дуже легко. А речення з 29 слів дуже важко сприймати. Ритм тексту визначається поєднанням речень, які мають деяку довжину. Так набір речень однакової довжини з 10-15 слів, створює враження монотонності та одноманітності. Найбільш вдалим є ритм, що створюють речення: довге. Коротке, дуже коротке, трохи довше. При цьому середня довжина речень не повинна перевищувати 20 слів. Ідеально, якщо це буде 12-15 слів.

- побудова параграфів. Не менш важливо слідкувати за довжиною параграфів – вона повинна бути невеликою. Середня довжина параграфу тексту визначається поділом загального числа слів у тексті на число параграфів. Одним з способів утримувати довжину параграфу малою - це обмежити параграф 3-4 реченнями.

- використання заголовків та підзаголовків. Вони можуть суттєво покращити сприймання тексту. Достатнім буде 2-3 рівня підзаголовків.

- обережно використовувати виділення «курсивом», «жирним», «великі букви».

- підбір відповідного виду шрифту.

- використання схем, картинок, фотографій. Вони не тільки привертають увагу, вони допомагають краще структурувати інформацію і робити текст наочніше.

1. Гальперин И. Р. *Текст как объект лингвистического исследования.* – М.: Наука, 1981.

2. Валгина Н. С. *Теория текста.* - М.: Логос, 2003г.

3. Лурия А. Р. *Основы нейропсихологии.* – М., 1973.

4. Лурия А. Р. *Мозг и психические процессы.* – М., 1963, Т.1; М., 1970. Т.2.

5. Сахарный Л. В. *Введение в психолингвистику: Курс лекций.* – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1989г.